

Nemere István

Hatsepszut és Kleopátra
A fáraók titokzatos élete II.

Nemere István

Hatsepszut és Kleopátra
A fáraók titokzatos élete II.

Kiadó: Adamo Books Kft.

<http://adamobooks.com>

Felelős kiadó: ADAMO BOOKS KFT. ügyvezetője

Copyright © ADAMO BOOKS KFT.

Budapest, 2023

ISBN 978-963-453-807-3

Írta: Nemere István

Borítót készítette: Tordai Gábor

Korrektor és szerkesztő: Nemere Ilona

Tördelte: Markó Richárd

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben,
a nyomda alapításának 141. esztendejében, 2023-ban.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének tagja.

Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

www.gyomaikner.hu

Tartalom

A nők országa?	7
Egy bátor asszony	37
Szeretők, kereskedők, utazók	73
A többiek	104
Egy másik kor asszonya	118
Szerelem és politika	163

A NŐK ORSZÁGA?

Az ókori Egyiptomról sok mindent el lehet mondani, de azt nem, hogy benne a nőknek kivételesen rossz soruk lett volna. Ebben az országban ugyanis éppen ellenkezőleg bántak velük, mint máshol ugyanazokban – és a későbbi – időkben. A nő általános tiszteletnek örvendett, és a régi krónikák beszámolóí szerint is ritkán estek a nők férfiak áldozatául. Semmilyen vallásos indoka nem volt a nők hátrányos megkülönböztetésének. Mi több, a „pogány” Egyiptomban volt válás is. Azok a házaspárok, akik bármilyen okból nem értették meg egymást, hivatalosan elválhattak. A válásra, amennyire most tudhatjuk, a leggyakrabban valamelyik fél meddősége miatt került sor. De fontos tényező, hogy a válást a nő is kezdeményezhette, szemben egymely mai országgal, ahol a vallási fanatizmus ezt nem (sem) teszi lehetővé.

Ebben a könyvünkben két egyiptomi fáraónő életéről szólunk majd, ezért elkerülhetetlen, hogy beszéljünk a nők helyzetéről. Bár a fáraók családja felette állt a jognak és törvénynek, azért némiképpen itt is szerepe volt az általános szemléletnek, amely egyfelől tehát jogokat adott a nőknek, akkor is, ha alacsony származásúak voltak. De a földbirtokosok feleségei is éppen úgy részesedtek e jogokban és kötelességekben, mint a parasztaszonyok.

Ami azért nem jelentette azt, hogy az uralkodóház tagjai, a királynék számíthattak volna a *királynői* státuszra! Addig azért nem terjedt ki ez az ókori „egyenjogúság”, amely persze azért ott is meglehetősen korlátozott volt. Egyfelől tény, hogy a nőket

tisztelték az ókori Egyiptomban, és sokkal többet engedhettek meg maguknak, mint a világ bármelyik másik akkori országában – de azért ez is egy férfiközpontú világ volt (amilyen az még ma is olyan, sokfelé: nálunk is). Például, az egyiptomiak nagyon idegenkedtek attól, hogy egy nő uralkodjon fölöttük – és ha mégis, hát tegye azt diszkrétan, valamely férfi neve mögé bújva. Annál nagyobb lehet hát annak a nőnek az érdeme, aki egy ilyen világban mégis maga alá gyűrte a nehézségeket, úrrá lett rajtuk, és ténylegesen képes volt vezetni az országot!

Róla szól majd első történetünk.

A második történet viszont már nem is igazán csak egyiptomi környezetben játszódik, ahol a régi uralkodócsaládban nem először jutottak hatalomhoz a nők. Ott tehát ennek a ténynek más volt a befogadása, jelentése – mégis ugyanolyan pofont jelentett az is a férfiközpontú világnak, mint az első történetünk hősnőjének esetében.

Tehát, a nők helyzete az ókori Egyiptomban... Mint a későbbi időkben is, a lányok születését nem tartották annyira jeles eseménynek, hogy feljegyezzék – bizony, még a fáraók családjában sem! Így alig van olyan leánygyermek, akinek – bár nagy szerephez jutott felnőttként – ismernénk a pontos születési dátumát. Gyakorlatilag semmit sem tudni róluk, a nevükön kívül. És még jó, ha tudjuk anyja, apja nevét, bár ez már nemegyszer sikamlós terület, bizonytalan célzásokkal, adatok helyett. A téma különben nagyon szerteágazó. Mert attól eltekintve, hogy nő – elvileg – nem lehetett fáraó, minden más pozícióban, minden társadalmi rétegben és minden eseményben ott voltak a nők is. Egyiptom e tekintetben is eléggé különbözik a többi ókori ország történetétől.

Ki merem mondani azt is, hogy Egyiptom története a nők nélkül elképzelhetetlen. Az események női szereplői nélkül minden másképpen történt volna. És nemcsak azért, mert kevésbé lett volna színes vagy szelíd – éppen ellenkezőleg, sok nő tette ezt a történelmet keményre, fordulatossá, olykor könyörtelenné is.

Ebben az országban sok-sok olyan nő élt egykoron, akik vagy a saját, vagy a férjük, vagy gyerekekük érdekében mindenre készek voltak, és sokszor mindent meg is tettek. Az egyiptomi nő, talán éppen azért is, mert érzett a háta mögött bizonyos tiszteletet, érezte elismertségét a társadalom által, többet merészelt és többre is volt képes, mint más korok, más földek asszonyai.

Mint oly sokfelé másutt, a női létezés értelmét a korabeliek – férfiak és nők egyaránt – elsősorban a házasságban és a gyermekáldásban látták. Nem nagyon tudjuk, akadt-e nő az alsóbb néposztályokban, aki nem ilyen „karrierről” ábrándozott, aki mást, többet akart elérni az életben..? Minden bizonnyal megfordult egy-egy fiatal lány fejében, hogy talán végre egyszer valaki leterhetne erről a nagyon is kitaposott ösvényről. De akiknek a társadalmi állásuk ilyen alacsony volt, semmit sem tehettek. A középső rétegekben, mondjuk kisebb földbirtokosok, nagyhatalmú és tehetős hivatalnokok családjában meg már olyan erős volt a nyomás, hogy még az a lány is kénytelen volt fejet hajtani a szokások előtt, amikor eladósorba került, akinek pedig esetleg más ötletei lettek volna.

Az a helyzet: sehol, a társadalom egyetlen szintjén sem volt lehetőség arra, hogy a nő mást válasszon, mint amit az a társadalom neki ajánlani tudott. Bizony, a fáraó családjában is ez volt a helyzet, vagy akár szörnyűbb is. Míg egy parasztasszony vagy városi asszony leánygyermekét senki sem kényszerítette arra, hogy öt-, vagy nyolc-, vagy tízévesen a felesége legyen valakinek

– netán a saját testvérenek, sőt, a saját apjának! – addig ez bármikor megtörténhetett az uralkodó bármelyik lányával.

Vagy éppen az is, hogy előkelő családok lányait külföldre adták férjhez! Ilyenkor a fiatal, sokszor még csak kamaszkorú lánynak fel kellett kerekednie és elutaznia a „világ végére”, mondjuk a mai Mezopotámiába, vagy Kis-Ázsiába, vagy valamelyik szigetre, mondjuk Ciprusra, sőt netán Fekete-Afrikába, Núbiába, vagy nyugatra, Líbiába. Mindegy is volt végül, mert elképzelni sem lehet nagyobb sokkot, mint ezt. Az a lány ugyanis egy számára teljesen idegen világba érkezett, ahol nem ismerte a nyelvet, a szokásokat, és egyetlen embert sem ismert! Ráadásul – mintha ez eddig nem lenne elég nagy csapás – még úgy eredt útnak, hogy a leghalványabb fogalma sem volt arról, miféle ember lesz az ottani király, vagy annak fia – az ő férje és ura mostantól!

Annyi bizonyos, hogy bárhová is küldték-adták férjhez ezeket az előkelő lányokat, olyan országba került, ahol a nőket messze nem becsülték annyira, mint Egyiptomban. De ez csak az egyik része a dolognak. Mivel akkoriban általános szokás volt – és ez sokáig meg is maradt –, hogy a nő a férjhezmenetelig teljesen az apja befolyása és uralma alatt maradt, majd miután férjhez ment, ezt a szerepet a férj vette át. A nő nem rendelkezhetett saját vagyonnal (Egyiptomon kívül), de saját akaratát sem. Azt kellett tennie, amit a férje mond. A férj költhette el a felesége hozományát.

És mindezekén túl – a lány azzal a tudattal ment el, hogy soha többé nem látja a családját, sem a hazáját! Az ugyanis elképzelhetetlen volt, hogy egy külföldre, uralkodócsaládba férjhez adott egyiptomi lány csak úgy hazatérjen. Erre az egyetlen lehetőséget az adta volna, ha a férje meghal (így vagy úgy), és ő ott

marad özvegyen. Hiszen élő férjet elhagyni nem lehetett, főleg nem ezekben a családokban, ahol azért a válás teljesen ismeretlen dolog volt. Itthon sem örültek volna egy váratlanul felbukkanó családtagnak, akire már rég nem számítottak – most mihez kezdjenek vele? Aki egyszer már férjnél volt, azt másodjára „elsütni” szinte lehetetlen feladatnak látszott. De mondom, amennyire ismerjük az egyiptomi birodalom majd’ háromezer éves történetét, egyetlen ilyen esetről sem tudunk.

Aztán ott van az a fogalom, hogy *szerelem*... No, ezzel még nagyobb bajok vannak. Kacifántos dolog lenne számonkérni a régi egyiptomi társadalmon: miért is esett olyan kevés szó erről az érzésről, erről az állapotról? Mert bár elég sok különféle irodalmi igényességű szöveg maradt fenn papirusztekercseken és más formákban, no és sok-sok magánlevél, meg egyéb irat – valljuk be, ezekben a szerelemről rendkívül ritkán esik szó. Márpedig nem képzelhető el, hogy az egyiptomiak nem ismerték volna ezt az érzést, hogy ne tört volna rájuk is olykor, nőkre és férfiakra egyaránt.

Bizony a régebbi időkben, mint föntebb írtam, nincs róla említés. Csak az Újbirodalom korában mutatkozik némi szerelmes irodalom, ez persze költészet. Vagyis nem volt ez olyan ismeretlen dolog, csak korábban lappangott – no de talán azért is maradt róla kevesebb említés, mert minél régebbre ásunk vissza a történelemben, értelemszerűen eleve annál kevesebb az anyag.

Mint tudjuk, kétféle szerelm van és már akkor is kétféle volt: a plátói, az érzelmi – és a testi. Nos, míg az elsőre azért akad példa az újabb egyiptomi idők írásos emlékeiben – a másodikra alig-alig. Pedig hát nyilvánvaló, hogy a kétféle szerelm akkor is összefüggött, és bizonyos személyek számára, bizonyos

esetekben volt átjárás a kettő között: vagyis nemcsak szép szavakat suttogtak egymásnak a szerelmesek, hanem bizony nemegyszer át is léptek bizonyos határokat.

Az érdekes ebben az egészben az, hogy maguk az egyiptomiak nem voltak prúdek. Tehát bár az a bizonyos határ nyilván létezett – a lányos szülők rémálma lehetett ennek átlépése! Az a maroknyi kis írott anyag, amivel e téren rendelkezünk, inkább a fiatal férfiakat óvja attól, nehogy „rossz nők” kezébe kerüljenek. Érdekes, akkoriban úgy látták, hogy a helybeli nőktől – mondjuk egy városban, pláne faluban – nem kell óvni a férfiakat, hiszen előbb vagy utóbb úgyis meglelik a párjukat. De a városokban, különösen azok minél nagyobbak voltak, már fenyegette a tapasztalatlan helyi és vidékről érkezett ifjakat egyfajta veszély: a prostitúció.

Nem hiába mondják, hogy ez volt a világ legősibb szakmája – valami tényleg lehet a dologban. Az egyiptomi városokat időnként vándorló nők keresték fel. Sehol sem voltak „ottaniak”, tehát nem voltak ott gyökereik, rokonaik, családjuk. Ezt a szakmát akkor és ott csak így lehetett művelni, hiszen ha egy fiatal nő ezt a saját városában kezdi el, napok alatt vége lett volna családjá becsületének, jó hírnevének, esetleg apja állásának, és teljes pályafutásának, de még elrontotta volna húgai és öccsei esélyeit is egy feltörekvő, jobb életre.

Ezért az a nő, aki erre a sajátos mesterségre adta a fejét, legelső lépésként elköltözött a szülőhelyéről. Minél nagyobb városba költözött – legalább az üzletmenet javára vált ez a lépése. Egy ismerős nőhöz nem mertek volna betérni a férfiak, vagy nem olyan nagy számban, amint az elvárható lett volna. Viszont egy idegen nővel szemben nem voltak gátlásaik nekik sem. Gondolom, ez kölcsönös volt szolgáltató és ügyfele között.

A régi papiruszok sok mindenről árulkodnak. Arról is, hogy akkoriban az volt a szokás, hogy a tereken és utcákon fel-alá sétáló lányok kedvesen rámosolyogtak a szembejövő férfiakra, és azt mondták neki:

– Szép vagyok!

Ami a felkínálkozás jele volt. „Itt vagyok, és szép vagyok, akkor miért nincs kedved rám?” – értelmezhetette a bejelentést az erre vágyó férfi. Akinek nem volt kedve a dologhoz, szó nélkül továbbment, a lány pedig tovább próbálkozott. Nyilván akadtak közöttük olyanok is, akiknél a „szép vagyok” bejelentés erősen túlzónak minősült, vagy eleve nem is volt igaz... De végül is, ügyfelek mindig akadtak, hiszen ezek a lányok nem haltak éhen és a prostitúció az ókori Egyiptomban is virágzott, pár ezer éven keresztül.

A modern egyiptológia lényegében egyetlen olyan papirusztekercset talált, amely kifejezetten erotikus témájú – no, de az aztán igencsak az. A mai torinói múzeumban őrzött példányon szöveg és rajzok láthatók, ezekből egyértelműen kiviláglik, hogy egy prosti próbálkozik tűzbe hozni egy szakállas, kopasz, és sajnos meglehetősen rosszul öltözött, túl ritkán mosakodó, idős urat. A leányzó kipróbálja rajta mestersége összes bevált fogását, gyaníthatóan nem sok sikerrel. (Az *impotencia* szót akkor még nem, de az állapotot bizonyára ismerték.)

Jó, ha tudjuk, hogy számos, kicsit is rázósabb dolog vagy téma leírásánál az egyiptomiak nem jeleskedtek. Semmit sem utáltak jobban, mint érzelmek vagy intim események harsány kihirdetését a világnak, akár szóban, akár írásban. Ezért nem csodálkozhatunk, ha nemcsak a testi, de még a „szóbeli” szerelemről sem esik sok szó náluk. Nyilván így volt ez a mindennapi életben is. Nehéz elképzelni, de négy-ötezer évvel ezelőtt a szexről

egyáltalán nem beszéltek a jobb körökben, de bizony még a kevésbé jobb, értsd: egyszerűbb, vagyis paraszti körökben sem volt ez téma. Vagy ha mégis, hát szigorúan két ember között, és erről senki más nem hallhatott. Az, ahogyan ma a média bánik a szex témájával, de ahogyan mi magunk is előhozzuk gyakran, és úgy beszélünk róla, mint a húslevesről, vagy a motorok úrtartalmáról, vagy az időjárásról – egyszerűen: normálisan, mint bármi másról – annakidején teljes mértékben elképzelhetetlen volt. És sokkoló lett volna.

A már említett, fennmaradt némely iratban a tapasztaltabb férfiak óvják a nagyvárosba került vidéki fiatalembereket, meg a városban cseperedő diákokat, hogy kerüljék el az „idegen nőket”, ne hagyják magukat becsábíttatni általuk. Az erkölcsös élet nagy érték, hangsúlyozzák e források.

És hogyan házasodtak? Egyáltalán, akkor hogyan ismerkedtek meg a fiatalok?

Falun ez nem jelenthetett problémát, a régi Egyiptomban nők és férfiak éltek együtt a Nílus mellett, és a mezőgazdaságban dolgoztak. Párszáz lelkes kis községek voltak ezek, általában nem nagyobbak. De ha egy nagyobb földbirtok központjában éltek, akkor sem laktak ott ezrek és tízezrek – az ilyesmi a nagyvárosok kiváltsága és átka volt.

Egy faluban a fiatalok gyakorlatilag születésük óta ismerték egymást, tehát különösebb ismerkedésre nem volt szükség. Annál fogasabb kérdés: ki döntötte el, hogy kikből lesz egy pár? Nos, itt el tudom képzelni, hogy szerepe volt a szerelemnek, és hogy az ilyen fiatalokat nem kötötte semmi. Vagyis nem kellett arra ügyelniük, hogy a párjuk kellően gazdag legyen, ennyi vagy annyi saját vagy bérelt földje legyen, mert a szülei csak „módos gazda fiához” engedik őt feleségül menni. Aminthogy

fordítva is kevésbé elképzelhető, hogy viszonylag „gazdag” lányt nem adtak egy „szegény” fiúhoz. Az egyiptomi falvak akkor-tájt nagyon szegények voltak, lakóikról nem is beszélve. Sokszor egyenesen nyomorogtak, sőt, adott esetben éheztek is (rossz termés, járvány, stb.). Saját földje parasztnak ritkán volt, mindenki művelésre kapta azt a földesúrtól. Így a fiatalok egyenlő eséllyel pályázhattak egymás kezére.

Roszsabb – vagy jobb? Nézőpont kérdése – volt a helyzet, ha egy lányért valaki a falun kívülről jelentkezett. Például egy írnok, ami feltehetően eleve eldöntötte a helyzetet. Hiszen a lány paraszt szülei ritka nagy embernek láttak egy-egy írnokot, vagy adószedőt, hivatalnokot (ezek a szakmák sokszor fedték egymást, ugyanis csak az írás és a számolás rejtelmait ismerő emberből lehetett adószedő és hivatalnok, például). Az írnokot hat, más források szerint hét évig képezték, tizenéves, tehetséges fiúkat választottak ki erre, és az írnokeképzőkbe bejutni sokszor nehezebb volt, mint manapság a leghíresebb egyetemekre. Más szóval: aki egyszer írnok lett, az egész életére sinen volt (egyiptomi és ókori viszonylatban ez a hasonlat több mint képzavar...). Mondjuk ki kerekén: jó parti volt az ilyen fiatal, vagy már nem is annyira fiatal férfi, a lányos anyák álma városon és falun.

De írnok kevés volt, fiatal nő és férfi meg sok. Gyanítható, hogy a szülők kezdték az egész házassági ügyet, ők beszéltek először egymással, anya és apa, hogy férjhez kéne adni ezt a lányt, vagy megnősíteni a fiukat. Aztán körülnéztek a számba jöhető jelöltek között. Lehet, hogy észrevették: ez a fiú vonzódik ahhoz a lányhoz, ez már egy támpont volt. De az ilyesmiben szerepet játszhattak a szülők közti régi konfliktusok is. „Még hogy az én lányom az X-fiú felesége legyen! Hiszen az öreg X. öt holdhónappal ezelőtt megrongálta az öntözőcsatornámat, és azt sínylette

meg a gabonatermésünk!” Régi sérelmek, vélt vagy valós események, egyszerű személyes ellenszenvek is dönthettek arról, hogy ha két fiatal szerette is egymást, soha ne lehessenek házaspár. Gondolom, azért voltak ellenkező előjelű esetek is. Több millió parasztcsalád élt a Nílus mentében, és minden korban születtek Rómeók és Júliák, de kemény lázadó természetű férfiak és nők is, akik fel merték emelni a szavukat a konvenciók ellen. Nehéz elképzelni annak tudatában, hogy akkoriban, ahogyan világszerte, úgy az egyiptomi társadalom is nagyon statikus, mozdulatlan, hagyománytisztelő volt. Ott, ahol a fáraó elleni legkisebb lázadás sem volt lehetséges, mert szinte már-már genetikailag belekódolták az emberekbe és azok nemzedékeibe, ezer és ezer éven át, hogy az „Ég Fia” sérthetetlen, ellene szót, vagy pláne fegyvert emelni egyszerűen *nem lehet* – ott a többi szokás vagy törvény ellen is csak rendkívül ritkán lázadtak az emberek. És ha nagyritkán mégis, hát a lázadó szinte egyedül maradt tetteivel és nézeteivel.

De persze a házasságkötés nem tartozott az államilag ellenőrzött cselekedetek közé. Sőt, teszem hozzá, még egyházilag sem ellenőrizte senki – ugyanis az efféle „civil eseményeknek” semmi közük sem volt a valláshoz, hithez, papsághoz, templomokhoz! De nem volt olyan állami hivatal sem, ahol a megkötött házasságokat akár csak egyszerűen bejegyezték volna.

E tekintetben egyesek szerint nagy szabadság, mások szerint elképzelhetetlen állami felelőtlenség működött... De hát hol van az megírva, hogy okvetlenül kell lennie egy olyan hivatalnak, ahol azt jegyzik fel és be, hogy X. polgártárs feleségül vette Y. polgártársnőt, vagy hogy A. polgártársnő elvált Z. polgártárstól?

Az óegyiptomi társadalomban ebből nem csináltak semmiféle „faksznit”. Sajnos a kutatók egyelőre arra sem találtak semmilyen utalást, hogy valamiféle eljegyzési szokást tartottak volna az egyiptomiak. Meglehetősen különös, ha nem volt ilyen, mert a legtöbb társadalomban akkor is, később is, és ma is igen elterjedt még ez (persze el fog halni egykor, de még jól tartja magát). A kézfogó, az eljegyzés, vagyis a házassági szándékot már előrejelző, azt mintegy bejelentő és ezt a kötelezettséget előre vállaló aktus nagyon sokfelé létezett a múltban.

Egyiptomban – úgy tűnik – nem volt ilyen. Ha már megszületett a döntés, és az előkészítésen is túl voltak, azaz megoldozták a fiatalok az esetleg ellenkező öregeket, vagy azok egymás között eldöntötték, hogy fiuk-lányuk egy pár lesz, és erről így vagy úgy meggyőzték a fiatalokat is, akkor rögtön következett a... majdnem leírtam a szót, hogy „esküvő”. Pedig ez nem illik ide. De az egyiptológia ezen a téren nem büszkélkedhet különösebb eredményekkel. Ami alatt azt értem, hogy a tudósoknak még ma, a huszonegyedik században sincs fogalmuk arról, hogy például négyezer évvel korábban e téren milyen szokások alakultak ki Egyiptomban. Úgy tűnik, nem volt „eljegyzés”, vagy annak megfelelő rítus – de azért ne legyünk ebben olyan biztosak. Nem tudjuk azt sem, miféle szertartások között tartották meg az „esküvőt”, két ember házasságkötésének ünnepét, de azt sem, hogy kísérte-e ezt bármiféle „hivatalos”, vagy annak nevezhető ceremónia, vagy ez a legszigorúbb magánügye volt két családnak, vagy adott esetben két embernek..? Úgy tűnik, ez az utóbbi változat volt érvényes. Források híján azt mondhatjuk: „úgy tűnik”, hogy csak a civil szféra volt érintett az egész ügyben. Abban bizonyosak lehetünk, hogy az államhatalmat a legkisebb mértékben sem érdekelte, ha két polgára

úgy döntött, hogy ezután együtt fog élni, családot alapít, gyermekeket hoz a világra. Legfeljebb annyiban tartozott ez másokra, hogy ilyenkor – ha volt szabad termőföld – az újdonsült férj elment a földesúrhoz, és kért tőle – vagyis bérelt – egy darab földet, amit meg tudott, meg akart művelni. Városon talán még ennyi változás sem állt be, hiszen a legtöbb városi polgár: kézműves, kereskedő, hivatalnok bizonyos mértékig a saját felelőségére élt, nem tartozott senkinek számadással, kivéve persze az adóhivatalt, amely mindenhol ott volt.

Ami némi csodálkozásra készítet minket manapság: az a tény, hogy semmilyen egyház nem érdeklődött a házasságkötések felől. Sőt, többet mondok: nem foglalkoztak a gyermek születésével és a halálával sem. Mindez, különösen a keresztény kultúrkörben nevelkedett európaiakat nagyon meglepi. Hiszen mi abban nőttünk fel, hogy a megrögzött ateistáktól eltekintve a nem-zsarnoki típusú államokban több mint másfél évezrede a katolikus, majd a keresztény egyházak élénk részt vállalnak az állampolgárok életének ezen eseményeiben. Mindenütt ott vannak, ahol a kereszténységet be lehet (szerintük be kell) vinni az egyes emberek életébe, annak is minden területére. Minden nagy eseménynél jelen akarnak lenni a papok, hogy azáltal is sűrűbbé fonhassák az egyház és a hívek közti szövődéket, kapcsolatokat. Tehát életünk első napjától kezdve, a kereszteléstől az élet fontos eseményein át (a választott /?/ hit megerősítése / konfirmáció /, az eljegyzés, a házasság, a gyermekeink megkeresztelése, majd életünk folyamán a gyónás vagy más szertartások) egészen a percekkel a halál beállta előtti utolsó kenetig, sőt a halál után is, például a temetés sem képzelhető el papok nélkül – legalábbis így gondolják ezek az egyházak.